

MMXVI. IV. ÉVFOLYAM III. SZÁM

NEMZETBIZTONSÁGI

SZEMLE

KÜLÖNLENYOMAT

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
NEMZETBIZTONSÁGI INTÉZET
BUDAPEST

Könyvismertető - David E. Hoffman: A milliárddolláros kém című könyvéről

Makai József

David E. Hoffman: A milliárddolláros kém (*Maxim Könyvkiadó, Szeged, é. n., fordította Béresi Csilla, ISBN: 978 963 261 370 3. Az eredeti mű címe: The Billion Dollar Spy*) 376 oldalas kötete érdekes és izgalmas beszámoló a hidegháborús hírszerzés egyik epizódjáról.

Hoffman, a The Washington Post munkatársa, Adolf Georgijevics Tolkacsev történetét írta meg. Hoffman tapasztalt elismert és díjazott újságíró; volt moszkvai tudósító, és hosszú pályafutása alatt, az amerikai nemzetbiztonsági ügynökségek berkeiben is kiváló kapcsolatokat épített ki. A könyvében feldolgozott történet eddig sem volt ismeretlen, és tudni lehetett, hogy Tolkacsev volt a CIA egyik legjelentősebb ügynöke.¹

Mitől lett ez jóval több, mint egy ügyesen megírt, kiválóan szerkesztett non-fiction könyv, amikben egyébként az amerikai újságírók általában jeleskednek? Hiszen egy ilyen vállalkozás esetében természetes, hogy a szerző interjúkat készít a résztvevőkkel, és bejárja a történet helyszíneit. Hoffman könyve, elsősorban és főként attól különösen értékes, hogy közel ezer oldalnyi, a titkosítás alól feloldott dokumentum alapján rekonstruálta Tolkacsev kémkedésének történetét. Az információs szabadságról szóló, 1967 óta hatályos amerikai törvény, a Freedom of Information Act (FOIA) lehetővé tette, hogy Hoffman megismerhesse a CIA és FBI dokumentumait. De az újságírói rutint és kíváncsiságot történelmi alaposággal párosító szerző nem csupán Tolkacsev történetét mondja el, hanem kontextussal is szolgál, és betekintést ad a hidegháborús korszak hírszerzésének világába is. Hoffman rengeteg értékes, eredeti forrást használ, ráadásul jegyzetei között magyarázó, kifejtő jellegűek is vannak.

A titkos szovjet katonai programokon dolgozó, rádiólokátorokkal foglalkozó mérnök jelentkezése előtt, a CIA moszkvai kirendeltségének nem voltak helyben beszervezett ügynökei. Informátoraikat – a KGB vagy a GRU tisztjeit, esetleg diplomatákat – külföldön, a moszkvai központtól távol környékezték meg. A moszkvai beszerzéseket Langley sem bátorította – sőt egy ideig a kirendeltség ún. zárlat alatt állt, és nem kezdeményezhetett új műveleteket. Volt olyan amerikai hírszerző, aki két év moszkvai szolgálat alatt egyetlen szovjet ügynökkel sem találkozott (32. o.).

¹ Royden, Barry G.: Tolkachev, A Worthy Successor to Penkovsky: An Exceptional Espionage Operation, in: *Studies in Intelligence: Vol. 47, No. 3, 2003, Unclassified Edition* www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol47no3/article02.html

E nehéz időszakban, 1977 januárjában szólította meg egy ismeretlen férfi Robert Fultont, a CIA a moszkvai kirendeltségének vezetőjét. Üzenetére, a központ utasításai miatt, nem reagálhattak. Az ismeretlen férfi azonban még további négy alkalommal próbálta felvenni a kapcsolatot az amerikaiakkal. Választ több mint egy év múlva, 1978 márciusában kapott, az első üzenetet 1978 augusztusában juttatják el hozzá, az első találkozót pedig 1979 januárjában ejtik meg. Két évnyi elemzésre, tervezésére volt szükség ahhoz, hogy a CIA tisztjei először találkozzanak az önként jelentkező ügynökkel. Ez a könyv egyik fontos tanulsága: az idő jelentősége a hírszerzői munkában. Az ügynökkel való kapcsolatfelvétel, a találkozók előkészítése és lebonyolítása nehéz és időigényes, rengeteg kudarccal és veszéllyel.

Tolkacsev – kódneve CKSPHERE (majd CKVANQUISH) lett – olyan értékes információkkal jelentkezett, hogy az amerikaiak nem tudtak nem foglalkozni vele. Ebben az időben ugyanis a CIA igazgatója fontosabbnak tartotta az erőviszonyok hiteles felmérését az új szovjet fejlesztések pusztá felsorolásánál (62. o.). A CKSPHERE révén megszerzett anyagok pedig pont ezt a lehetőséget segítették. Anyagainak (is) köszönhetően az amerikaiak tisztában lehettek a szovjet légvédelem hiányosságaiával. Ez többek között azt jelentette, hogy az amerikaiak tudták: volt értelme kifejleszteni a Tomahawk robotrepülőt. Az alacsonyan repülő és manőverező repülő – amellyel az első próbarepülést 1979-ben hajtották végre – ugyanis a szovjet légvédelem és légiőr nem tudta érzékelni (113-114. o.).

Tolkacsev éveken át olyan jelentős adatokat adott át az amerikaiaknak, hogy – nyilván cseppet sem paradox módon – az is felmerült: az egész valójában a KGB dezinformációs művelete, és célja nyilvánvalóan a CIA félrevezetése, és az USA döntéshozóinak megtévesztése. A CIA, eleinte óvatosan fogadta Tolkacsev információit. Az első elemzések még 50 százalékra becsülték a mérnök megbízhatóságát (86. o.). Két és fél évvel Tolkacsev jelentkezése után, még mindig voltak kétségeik, és valós veszélynek tartották, hogy a KGB megtévesztésével van dolguk. Ám Tolkacsev olyan jelentőségű adatokat szolgáltatott a Szovjetunió szándékairól, terveiről és főleg képességeiről, hogy az amerikai hírszerzők egyre inkább hajlamosak voltak hinni neki. A beérkezett információk ugyanis túl értékesek voltak ahhoz, hogy a KGB – még egy fontosabb stratégiai cél érdekében is – kiszolgáltatassa őket. Az információkat annyira jelentősnek találták, hogy úgy becsülték, Tolkacsev ötévi kutatást és fejlesztést takarított meg az Egyesült Államoknak (110. o.). És jóformán felbecsülhetetlen mennyiségű pénzt is, azt, amit a megtakarított öt év alatt nem kellett elkölteni. A CIA évekig újra és újra átfésülte Tolkacsev anyagait, és egyetlen, dezinformációra utaló adatot sem talált köztük (316. o.).

Természetesen, van aki szerint mindez túl szép, hogy igaz legyen. E narratíva szerint Tolkacsev valójában nem is létezett, és állítólagos árulása a KGB koholmánya volt. A CIA egyik volt alkalmazottja – aki az ügynökség történészeként is dolgozott – azt is árulkodó jelnek tartja, hogy a KGB az Adolf személynevet

adta Tolkacsevnek. Ezt a szovjet közvéleménynek szánt üzenetnek tartja, hiszen Adolf Hitler a szovjet/oroszl történelem leggyűlöltebb alakja.² Ez azonban magányos vélemény: Hoffman munkájáról a CIA is elismeréssel szól,³ kivégzéséről pedig a Politikai Bizottság ülésén is beszéltek.⁴ Mindezek önmagukban semmit sem jelentenének, ám Tolkacsev jelentőségéről sokat elárul a tény, hogy immár több mint két évtizede a konfliktusokban és háborúkban az Egyesült Államok uralja a légtereket.

Ám bármennyire is óvta forrását a CIA, Tolkacsevet hat év után elfogta a KGB. A jelenleg rendelkezésre álló információk alapján vesztét nem saját – helyenként a könnyelműséggel határos – buzgósága okozta, hanem a CIA berkeiben elkövetett árulás. Minden jel szerint egy, a kiképzése után elbocsátott tiszt, Edward Lee Howard adta át az ügynökről szóló információkat a szovjeteknek. A CIA Howardot Moszkvába akarta küldeni, feladata – sok más mellett – a Tolkacsevvel való kapcsolattartás lett volna. Már a felkészülési időszakban bejárása volt a CIA szovjet részlegébe, később pedig az állomány része lett. Hozzáfért a napi jelentésekhez, köztük CKSPHERE anyagaihoz is. Arról nincs adat, hogy tisztában volt-e kilétével, de hozzáférhetett, azokhoz az anyagokhoz, amelyekben Tolkacsev önmagáról írt, és amikből kiderült munkahelye. A kiküldetés előtt azonban Howard poligráfos tesztjeinek eredményei nem voltak kielégítőek. A CIA úgy döntött, hogy Howard nem utazhat Moszkvába és az ügynökségtől is elbocsátották. Az alkoholproblémákkal küszködő, sértett Howard bosszút állt, tájékoztatta Moszkvát, és Finnországon keresztül a Szovjetunióba menekült, és ott is halt meg (303. o.).

Tehát egy alkalmatlan tiszt meggondolatlan kirúgása lett Tolkacsev veszte. A mérnök nem volt képzett ügynök, és egy olyan korban kémkedett, amikor a kommunikációs eszközök – a mai lehetőségekhez képest – még kezdetlegesek voltak. A tisztok és az ügynök személyes kapcsolattartása azonban azért is fontos volt, mert CKSPHERE ezt igényelte: végül az buktatta meg, akit arra képeztek, hogy kapcsolatban legyen az USA egyik legértékesebb forrásával.

² Fischer, Benjamin B.: Riveting review

www.washingtontimes.com/news/2015/jul/30/letter-to-the-editor-riveting-review-of-the-billio/

³ Dujmovic, Nicholas: *The Billion Dollar Spy: A True Story of Cold War Espionage and Betrayal*, *Studies in Intelligence*, Vol. 60, No. 1

www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol-60-no-1/the-billion-dollar-spy.html

⁴ Session of Politburo of CC CPSU, 25 September 1986

nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB540-Soviet-Politburo-Discussed-CIA-Billion-Dollar-Spy-Adolf-Tolkachev/1986-09-25%20Politburo%20memcon%20mentioning%20Tolkachev.pdf

Mindenképpen üdvözlendő, hogy Hoffman műve magyarul is megjelent, ám akad néhány zavaró pontatlanság. A kötetben a CIA – a Central Intelligence Agency – fordítása így szerepel: Központi Hírszerző Hivatal (16. oldal), majd végig Hivatalként említik. Az „agency” azonban „ügynökség”, tehát Központi Hírszerző Ügynökségről van szó. Az amerikai könyvek magyar kiadásainál visszatérő gond, hogy a fordítók képtelenek különbséget tenni az USA tengerészgyalogsága (US Marine Corps) és haditengerészete (US Navy) között. A két haderőnem, együttműködik ugyan, de a tengerészgyalogos és a tengerész nem szinonimák. Az USA nagykövetségeit világszerte a tengerészgyalogság⁵ védi, ehhez képest a könyv magyar kiadásában – egy jegyzet kivételével – „haditengerész örök” szerepelnek. Előfordulnak figyelmetlenségből fakadó hibák is. Az egyik szereplőről azt írják, hogy „*Ohio állam egyik jómódú kisvárosában, Upper Alringtonban töltötte gyermekkorát a második világháború idején, Ohio államban*” (32. o). Vagy ha azt a mondatot látjuk, hogy „*a betegeskedő pártfőtitkár 1986. március 10-én elhunyt, Konsztantyin Csernyenko*” (286. o), akkor megállapíthatjuk, hogy a könyv több odafigyelést, lelkiismeretesebb szöveggondozást érdemelt volna. Hiszen az F-15C nem „20 méter magas” (308 o.), hanem 5,6 méter. Nehéz megérteni, miért nem tűnt fel senkinek, hogy egy tizenhárom méteres szárnyfeszítávú repülő aligha lehet húsz méter magas. A húsz méter a budapesti Körszálló harmada. Az apró hiányosságok összeadódnak, ezért helyenként bosszantó olvasni Hoffman adatgazdag, tanulságos könyvét. A kötethez egy látványos honlap⁶ kapcsolódik: ott további tartalmak – például dokumentumok és fényképek – között böngészhet az olvasó.

⁵ Marine Corps Embassy Security Group, bővebben: www.mcesg.marines.mil

⁶ www.davidehoffman.com/